

BIRTOKREFORM ÉS TÁRSADALOM.

Az államok életében időnként ismétlődő válságoknak, melyeket vagy külső csapások (vesztett háború), vagy az állami és társadalmi szervezet belső elerőtlenedése vonhatnak maguk után: a történelem tanúsága szerint egyik legállandóbb kísérőtünete, szinte szükségképi következménye szokott lenni — a többé-kevésbé erőszakos jellegű birtokreform.

Helytelen volna ugyan a birtok rendjének megváltoztatására irányuló törekvéseket az állami és társadalmi élet gyakran forradalomszerű válságainak okozói közül teljesen kizárni. Rendszerint azonban ezek a törekvések, sőt azok eredményei is inkább csak jelenségei annak a lappangó, avagy nagyon is nyilvánvaló kóros állapotnak, melynek enyhítésére és elfojtására, de sokszor a leggyökeresebb átalakulások előkészítésére is a birtokreform fegyveréhez nyúl-tak a törvényhozók.

„Birtokreform“ alatt pedig — a sokféle agrármozgalomtól való éles megkülönböztetés végett — kizárólag csak azokat az újító törekvéseket, — illetőleg, ha eredménnyel jártak — azokat a társadalom- és jogrendi alkotásokat értjük, melyek az ingatlan megoszlásának újabb rendezésére és megállapítására irányulnak s így egyfelől lényegükben elütők a gazdasági nyomor és kizsákmányolás szülte „agrárius“ forrongásoktól és ezek netaláni vívmányaitól, — másfelől, messze meghaladják azokat a kereteket és célokat, melyek közt a különböző jellegű „birtokrendezési“ munkálatok és újítások mozoghatnak.

Ez a szoros értelemben vett „birtokreform“ tulajdonképen mindig földosztást jelent. Elvesz és ad, rombol és teremt, halálos ítéletet mondhat társadalmi osztályok felett és ugyanakkor újabb társadalmi rétegeződéseket hozhat létre, — a hová vagy leszorítja a régi szervezetben magasabban állott elemeket, vagy felemeli oda azokat, mely elemek eladdig szinte társadalmonkívüliekül voltak tekinthetők.

Hazánk történetében ismételten találkozunk olyan „birtokreformokkal“, melyeket az állami és társadalmi életnek legsúlyosabb problémái váltottak ki és amelyek azáltal, hogy úgy az államnak, mint a társadalomnak szervezetét — addig, míg hatásuk éreztetni tudta magát — átformálták: korszakos jelentőségre tettek szert.

A legelső és a legerőszakosabb Szt. István királyunk nevéhez kapcsolódik, aki bámulatraméltó éleslátással és bölcsességgel mérte meg a honfoglaló magyarság életproblémáját akkor, midőn szinte emberfeletti energiával rákényszerítette nemzetét, hogy a társadalmi élet minden vonatkozásában a nyugati népek erkölcsi és szellemi ideológiáját a magáévá tegye s abba fentartás nélkül

beleilleszkedjék. Távol attól — amint pedig közönségesen felvenni szokták —, hogy az ingatlanra vonatkozó magántulajdont első királyunk hozta volna be — István király volt az, ki a törzsi társadalomra rámerte az első súlyos csapást, amikor a törzsi szállások feloszlásával, a törzsi ingatlant a nemzetségek és családok birtokrendszerével cserélte fel.

A második nagyszabású birtokreform, mely a Szt. István-féle államszervezet intézményeinek fokonzó lehanyatlásával, lassú fejlődésben ért meg a kialakulás kritikus pontjáig: az ősiség törvénybeiktatásával jutott megvalósulásra s vetette meg alapját annak a közel félezedéves társadalmi rendnek, mely csak a XIX. század derekán tűnt le a múltba.

Az ősiségen nyugvó társadalmi szervezet, hosszú élettartamán, nem egyszer volt súlyos megrázkódtatásoknak kitéve. Ezeknek kihatásaként egy-egy szűkebbkörű s kevésbé mélyen szántó birtokreform vetette elő a már felvonulóban látszó jövőnek kontúrjait. Ilyen episodszerű, bár kegyetlenül súlyos ingatlanreformot jelöl I. Lipót hírhedt „Neoacquistiea commissioja“ is s ez alá a szempont alá fogható bizonyos értelemben a Mária Terézia-féle úrbéri rendezés, melynek törvényes háttérét csak az 1832/36. évi országgyűlés úrbéri cikkelyei tudták utólagosan megadni. Ekkor azonban már küszöbön állott az 1848-as reformtörvényhozásnak Szt. Istvánéhoz hasonlóan radicalis birtokreformja, mely az ősiség és úrbériség eltörlésével s a jobbágyok felszabadításával társadalmi életünk külső képét és belső szervezetét egy csapásra átalakította. Fájó szerencsétlenség, hogy a magyar jogalkotás számára csak az elvi kijelentés jutott osztályrészül s a gyakorlati megoldás keresztülvitele egy büntető és bosszúálló hatalom célzatosságának esett áldozatul.

Bármelyikét nézzük azonban történelmünk röviden érintett birtokreform jelenségeinek: a közös jellemvonást, az ismétlődő törvényszerűséget mindeniknél megtaláljuk.

Szt. István birtokreformja szintúgy csak okozat, mint az ősiségi törvény, valamint a Lipót-féle újszerményi bizottság működése, a rendeletileg életbe léptetett úrbér és végül 48-nak nagyszabású újításai is. Mindenik mögött a forrongó társadalom és a bomlás válsága színezi át a háttérét, melyből az újjáalakulásnak irányzatai, céljai és módszerei hol kíméletlen határozottsággal, hol tapogatózó bizonytalansággal csapódnak ki a köz- és magánélet legkülönbözőbb társadalmi és állami vonatkozásai felé.

Ekként válik minden birtokreform is e válságok szinte szükségképi kísérelő tünetévé s a társadalomra gyakorolt üdvös hatása, ennek a hatásnak tartóssága s a társadalmi élet egészséges fejlődésében betöltendő szerepe és jelentősége sohasem önmagától, hanem elsősorban attól a viszonytól függ, melyben a keletkezését előidéző válsággal és másodsorban gyakorlati megvalósításának és végrehajtásának módszerével és célzatosságával áll.

Erre a mérlegre vetve Szt. István birtokreformját: nyilvánvaló, hogy az méltóan sorakozott a nagy király körszakalkotó újításaihoz, sőt azok egészébe mint nélkülözhetetlen szerves alkatrész illeszkedett bele. A keleti magyarságnak, hogy helyét az európai népek családjában biztosíthassa a társadalmi és állami élet minden vonatkozásában nyugatíva kellett átvedlenie, különben a hun és avar népek sorsában osztozott volna. István király — történelmünk e legnagyobb reformátora — tehát kíméletlen energiával forrasztotta

egyé a szabad törzsekben laza szervezetű társadalmat a keresztyén királyság egységében s intézkedései hosszú sorozatában a messzetekintő politikai célzat mellett a nemzetségi és családi szállások és a várszerkezettel összefüggő királyi jószágok rendszerének megalkotása nem mint vezérmotívum, hanem csak mint szükségképeni következmény szerepelt. Vagyis, Szt. István birtokreformja nem önmagáért, hanem a teljesen és külső erővel átalakított társadalmi rend összhangzatossága, egyetemessége kedvéért létesült. Ebben rejlik tartósságának legfőbb magyarázata is és ebből folyik, hogy nagyobb megrázkódtatások nélkül, lassan s a társadalom mindenkori igényeihez simulva tudott két és fél évszázad múlva magával ezzel a társadalmi szervezettel együtt, az ősiség rendszerébe átvadni.

Köztudomású, hogy azok a tényezők, melyek a Szt. István-féle állami és társadalmi szervezet felcserélődésében közrehatottak, részben külső, részben belső mozzanatokra vezethetők vissza. A külső hatások legerőteljesebbje a hűbériség eszmevilágából hömpölygött hatalmas hullámokban hazánk felé, holott a szüntelen adományozások s az ezek mögött rombolólag érvényesült politikai villongások, nemkülönben az oligarchia kifejlődése, a társadalom átalakulásának feltételeit megértették.

Az új- és innen kezdve ősiségének nevezett társadalom közjogi háttérében a szent Korona államjogi gondolata állott, mely a birtokviszonyokra való vonatkozásában a kezdetben kizárólag a nemzetre, utóbb, az adományok révén, a királyi hatalomra is visszavezetett birtokjogokat egyugyanazon gyökérből, magából a Szent Koronából származtatta le. Biztosította egyfelől a súlyos társadalmi állást betöltő főurak birtokállományát, másfelől azonban az ősiség révén elvont szabadrendelkezési jog által a kis nemességét is, de biztosította mindkét társadalmi réteg számára a Szent Korona tagságában azt az egységes és azonos jogállást, mely a magyar alkotmánynak ettől fogva a jogegyenlőség általános kimondásáig egyik legsarkalatosabb tételeként érvényesült.

Miután időben legközelebb áll hozzánk: ezért a legvilágosabb is a birtokreformnak a társadalmi és állami szervezet átalakulásához kapcsolódó okozati jellege az 1848-as események nagy alkotásaiban. Maguk az okok, már a XVIII. század utolsó részében megjelentek történelmünkben s a felvilágosodott absolutizmus eszmevilágában természetes támaszt találtak mindazok a belső indítékek is, melynek a társadalmi rend gyökeres megújulásának és a társadalmi osztályok közti régi egyensúly eltolódásának szükségére mutattak rá. A francia forradalmak hatása intenzívebben érvényesült, mint bármely más nyugatról jövő szellemi áramlat a múltban és így végérvényesen gördülőbe jött hazánkban is az a hatalmas átalakulási folyamat, melynek forradalomszerű kicsáttnása állami életünket alapjaiban megrázkódtatta. A rendiségben megvalósult jogegyenlőtlenséget minden vonalon a jogegyenlőség elve váltotta fel s ennek kikerülhetetlen következményeként vesztette el a nemesség ingatlanainak tetemes részét s vált uralkodóvá a birtokviszonyok vonatkozásában is az a gazdasági liberalizmus, mely már születése pillanatában méhében rejtette mindössze hetven évre terjedő korlátlan uralmának eredendő hibáit.

Nem tagadható azonban, hogy minden társadalmi válság a maga birtokreformját a saját maga képéhez szabja hozzá. Mindenikben szinte a tudat alatt érvényesül az a társadalompolitikai gondolat, mely valamennyi újjáalakult tár-

sadalmi szervezet összes életnyilvánulásában és így a birtokreformban is, egyaránt kifejezésre jut, Szt. István a maga birtokreformját a keresztyén királyi hatalom és a törzsekben megosztott nemzet egységgé való összeforrasztásának szolgálatába állította; — az ősiség birtokszervezetében már a nemzet emel védőbástyát, egyrészt a királyi hatalom, másrészt az oligarchia ellen és a Szent Korona államjogi gondolatában találja meg az állami és társadalmi élet organisatiojának központját. 1848-nak mámoros hangulata viszont szinte átmenet nélkül tüzi ki a modern magyar állam és társadalom vezérlő eszméjévé az abszolút jogegyenlőség gondolatát s támaszt tátongó szakadékok saját maga és a már közel évezredes múlt között, amelynek eleve problematikus áthidalását azonban az események a nemzet kezéből kicsavarták.

Lehetetlen hallgatással mellőznünk a múltnak mindezen tanúságait, ma, mikor egy újabb s minden előzőnél talán nagyobb állami megrázkódtatás és a társadalomnak szinte kiszámíthatatlanul súlyos válsága után ismét benne vagyunk a „birtokreform“ izgalmaiban. S valóban aggodalomkeltően merül fel a kérdés, hogy ez a reform, mint a megelőző nemzeti katastropha egyik kikerülhetetlen és önkéntadó okozata úgy lényegében, mint végrehajtásában milyen viszonyban áll magához ahhoz a válsághoz, melyből kinőtt s van-e valamely oly vezérlőgondolata, mely társadalmunk reorganisatiojának hathatós előmozdítására volna hivatva?

Köztudomású, hogy a magyar társadalmi élet válsága már jóval a világháború kitörése előtt jelentkezett. Tünetei a nagy gazdasági haladás és kulturális előretörés ellenére egyre ölesebben és egyre gyorsuló tempóban mutattak rá arra a nagy ürességre, melyet a rendiség és a közélet minden ágába szétfutó függelékeinek eliminálásával a magyar társadalom szervezetében a negyvennyolcas' vívmányok örökösei betölteni nem tudtak. Az addig egységes társadalom lassanként és fokról-fokra decomponálódott. Az aristocrazia vezető szerepét részben saját hibájából és indolentiájából is kihullatta kezei közül; — a közép- és kisnemesség hova-tovább jobban deposedálva egy hagyományok nélküli bürocrátiába olvadt bele; a kereskedelmi és gazdasági élet felvirágzása, mely egészen új keletű társadalmi osztályokat tolt előtérbe, melyek a történelmi fejlődésben semmi támpontot nem találva, jórészt idegenül állottak a magyarság élettényezői között; nemkülönben a szervezett munkásság is, mely sajátosképen épen nálunk tudott legkevésbé engedni internationalis dogmáinak merevségéből. A nagy „rudis indigestaque moles“ végül, azaz a földművelő, volt jobbágyosztály ivadékainak hatalmas táborra: a lefolyt hét évtized alatt, úgyszólván semmi jelét sem adta társadalmi osztályöntudatának s természetes tömegsúlyát az állami és társadalmi élet egyetlen vonatkozásában sem tudta érvényesíteni.

A nagy háború kitörésekor a győzelem reménye egy hatalmas, lelkes fellángolásban valóban bámulatraméltó erőpróbáról tett tanúságot, de hamis volna az ítélet, mely a különben rövidesen ellanyhadt háborús psychében a magyar társadalom erejére és egységére vont volna messzemenő következtetést. A beállott szomorú események a maga egész meztelenségében mutatják azt a szörnyű összeroppanást, melyre a pontot a trianoni békedictatum tette rá s mely héroszi munkát kíván ahhoz, hogy a lelki egyensúlyát, évezredes positio-ját elvesztett, összetört magyar nemzet újra magához térhessen.

Régi recipe szerint, a jövő consolidatiojának egyik. eszközéül a birtok-reform kínálkozott s az 1920: XXXVI. t.-cikk megalkotói kétségtelenül helyes nyomokon jártak, miikor az állami lét reorganisatiojánál a feltolódó társadalom-politikai problémák közül ezt törekedtek sürgősen megoldani.

A kiindulási pont a nemzeti önvédelem ösztönös megérzése volt azokkal a belső tényezőkkel szemben, melyeket a köztudat, ha nem is a háború elvesztéséért, hanem a társadalomnak szinte a rothadásig jutott felbomlásáért tett felelőssé. Az egyensúly helyrebillentésére alkalmas népréteget a földműveléssel foglalkozó osztályban keresték s valóban egyebütt nem is kereshették és nem is találhatták volna meg. Ez a megcsonkított országban számarányával fokozottan tekintélyesebbé és tömegsúlyánál fogva a korábbi viszonyokhoz képest sokkal jelentősebbé vált társadalmi osztály, egyrészt azért, mert lelkileg legkevésbé sínylette meg a felette átviharzott felfordulást (bár a háború során övé volt a legnagyobb vérveszteség), másrészt mert most már mondhatni, az utolsó és kizárólagos erőtartálékul maradt meg: a társadalompolitika perspektívájában egészen a legközvetlenebb előtérbe lépett. Megerősítése, szinte privilegis védelme, új elemekkel való felgazdagítása és kereteinek kiszélesítése, mármint — és ennek kell tulajdonítanunk morális jelentőségénél fogva legnagyobb értéket: a földhöz való viszonynak az érdeemesültség gondolatával való összefüggésbe hozása; — azok a szempontok, melyek a birtokreform technikai talán sokban hibáztatható intézkedéseit érdemben sugalmazták.

A legnagyobb ellenvetés, mely az új birtokreformmal szemben felhozható — egészen eltekintve a végrehajtás és életbeléptetés netaláni technikai tökéletlenségeitől — felfogásunk szerint mindenesetre az, hogy egészséges és a ma is akut társadalmi válságból folyó alapgondolatát nem vitte kellő bátorsággal és határozottsággal keresztül, hanem sok maradt benne a compromissum s ezzel célrendszerabályszerűen valószínűsítette meg nem egy oly tendenciáját, mely csak a maga egészében lett volna alkalmas arra, hogy a hozzáfűzhető várokozásoknak megfelelhessen.

Az alaptétel és a kitűzött birtokpolitikai cél az volt, hogy ingatlanhoz juthasson mindenki, aki a földművelésre egyénileg képes és alkalmas, de önhibáján kívül földet magának nem szerezhetett. Amint ebben a földművelő néposztály kereteinek a lehető legtágabb vonalú kiszélesítése s az agrárproletariatus minél teljesebb felszívódása a vezető gondolat: úgy abban, hogy a földhözjuttatás sorrendjében a háborús érdek és a kipróbált állam- és nemzet-hűség előnyben részesítendő, a földművelő társadalom tartalmi gazdagítása s a földre való érdeemesültség szempontja érvényesül. A társadalom reorganisatiojára irányuló munka ekként egyúttal ethikai niveaura emelkedett s e részt kétségtelenül visszanyúlt abba a hirtelen és meggondolás nélküli felbuzdulással félredobott múltba, melyben őseink ugyanezt az alapgondolatot sarkalatos intézményként bástyázták körül.

Mindebben, tagadhatatlanul, bizonyos nagyvonalúság, határozottság és szerves átgondolás áll előttünk, de a további következmények s a gyakorlati megvalósításhoz szükséges kényszerintézkedések terén a birtokreform félénkké, ingadozóvá és alkudozóvá vált.

A szükségszerű „további következmények“ nevezetesen a védelem kellő megszervezésének előfeltételeit foglalják magukban. Ugyanezt, amit a 48-as

törvényhozás a jobbágyság felszabadításakor elmulasztott, azaz az ingatlan bizonyos fokú, de általános érvényű megkötését. Minden szoros értelemben vett birtokreform, mint fent jeleztük, elvesz és ad; — s amiként egyfelől végzetes lehet azokra a társadalmi osztályokra, amelyekből az ingatlant megvonja a nélkül, hogy kellő módon gondoskodva a kártalanításról, a reformnak a társadalom egészére gyakorolt esetleges sorvasztó hatásait ellensúlyozná: ép úgy hiában ad és hiában igyekszik újjászervezni, egészséges, friss erőket fakasztva consolidálni a válságba jutott társadalmi szervezetet, ha a juttatott ingatlanokat új tulajdonosaik kezében megóvni, biztosítani már nem képes.

Birtokreformunk ebben a vonatkozásban a családi birtokká nyilvánítás lehetőségének biztosításával félúton megállott. Megalkotta a „családi tűzhely“ védelmének réghangoztatott és régóta sürgetett intézményét, de azt általános érvényűvé nem tette. A hadi- és vitézi telekre vonatkozó és törvényerőre emelt rendeleti intézkedések részben színién ugyanezt a gondolatot képviselik ugyan, de különleges jellegüknél fogva, egyetemes hatást társadalmunk egész szervezetére nem gyakorolhatnak. A családi birtokká nyilvánítás csak esetleges védelem, melynek igénybevételét a törvény a tulajdonosra bízza, épen úgy, mint a családi birtokok oszthatatlanná nyilvánítását is. Míg azonban az oszthatatlanná nyilvánított családi birtok intézményénél jogunk szellemét nem csak, hogy nem követte, hanem azzal egyenes ellentétben a főúri hitbizományok mellé egy második idegen galyat, a paraszthitbizományt oltotta be abba a nemesen democraticus eszmevilágba, melyet a 48 előtti ősiség képviselt: addig az egyszerű családi birtok esetében még annyira sem mert elmenni birtokreformunk, hogy a végrehajtása rendén juttatott összes ingatlanokra az egyszerű családi birtokkal járó „elidegenítési, terhelési tilalmat, a végrehajtás és a végrendelkezési jog különben sehol sem feltétlen korlátozásait kötelezően (de lege) kiterjesztette volna.

Tekintettel már most azokra a szinte legyőzhetetlen nehézségekre, melyekkel egy újonnan keletkezett, sőt inkább mondhatnók, „megteremtett“ kisbirtokos osztály elhelyezkedése a dolog természeténél fogva jár, tekintettel a mezőgazdasági hitel majdnem abszolút hiányára és a kötött ingatlanokkal szemben tanúsított, érthető tartózkodására, de továbbá arra is, hogy a családi birtokká való nyilvánítás az Orsz. Földbirtokrendező Bíróság jóváhagyó közreműködése révén meglehetősen nehézkes és időigénylő procedúráként szabályoztatott: nyilvánvaló, hogy a birtoktörvény az intézmény megalkotásánál kitűzött célját távolról sem fogja az esetek akkora számánál elérni, semmint azt egy a társadalmi szervezetet oly mélyen érintő reformnál elvárni lehetne.

Ha az 1920: XXXVI. t.-c. a családi birtoknál, mint érdemben véve, egyik legjelentősebb újításánál már félúton maradt: nem feltűnő, hogy inkább technikai jellegű rendelkezéseivel is hajlandóságot mutat a compromissumok felé. Igen erőteljes nevezetesen az a mód, mellyel az állami megváltási jogot: szabályozta, jóllehet az egész birtokpolitikai reform gyakorlati eredményei ezen a ponton fordulnak meg. Nagy és földre érdemes tömegek számára ingatlant juttatni csak úgy lehet, ha a kiosztandó ingatlanok szükséges mennyiségéről gondoskodás is történik. A szabadkézből, az elővásárlási jog gyakorlása útján, avagy árverési alkalmaktól függően összeszerezhető birtokok: nem jelentenek sokat; egyedül a kényszermegváltás az, mellyel az állam kitűzött birtokpoliti-

káját végrehajthatja. A megváltási jog előfeltételeit, sorrendjét, időbeli terjedelmét s módozatait azonban a birtoktörvény a legkülönbözőbb érdekek óvása és kiegyeztetése iránti aggódó törekvéssel oly kíméletesen és bátortalanul állapította meg, hogy a földigénylők igen tekintélyes részét nyilvánvalóan kielégíteni nem fogja tudni. Mindehhez hozzájárul a végrehajtási munkálatok hosszadalmassága, lassú tempója és körülményessége, melyen a birtoknovella módosító intézkedései mindenesetre könnyítettek, de teljesen eliminálni nem tudtak. Ehhez az egész eljárás teljes újjászervezése lett volna szükséges.

Nem érintve a kérdésnek azt a részét, hogy a birtokreform elvi és gyakorlati megvalósítást illető rendelkezései a csonka ország általános közgazdasági helyzetére, a mezőgazdasági termelés multhatatlanul fontos fokozására, a népmozgalom életbevágó problémáira stb. milyen irányú és milyen mély hatást gyakorolhatnak és fognak gyakorolni: annyi bizonyosnak látszik, hogy a társadalmi válságból való és egyébként a most említett szempontokkal is szoros vonatkozásban álló kibontakozás több határozottságot, energikusabb és gyorsabb kivített biztosító intézkedéseket igényelt volna s hogy az adott keretekben és módozatok mellett az egész reform elposványosodására nem egészen alaptalan aggodalmak merülhetnek fel.

Pedig kétségtelen, hogy az égető szükségképen és kikerülhetetlen következmény gyanánt jelentkezett birtokreformban a földre való érdemesültség vezérlő gondolata, úgy a földhöz való juttatás, mint az állami kényszermegváltási jog gyakorlása, a juttatott földhöz való igény elvesztése, valamint a hadi- és vitézi lelkek csatlakozó intézményei tekintetében: olyan erkölcsi alapon nyugszik, mely a reform végrehajtása rendén kiosztott ingatlanok általános érvényű megkötésével harmonikus egységben, alkalmasnak tűnhetik fel arra, hogy a megbomlott társadalmi rendet annak egyik alapépítményében, a kisbirtokos osztályban, hosszú időre konsolidálhassa.

Minden társadalomnak, a történelem tanúsága szerint megvan a maga mindenkori szervezetéhez hozzászabott, hozzásimuló birtokrendje. Nagyon fontos volna, hogy az a társadalom, mely belső bomlásával egyik legfőbb okozója volt a magyar államot és nemzetet ért példátlan bukásnak: szervezetének egyik legjelentősebb vonatkozásában, a birtokrendben, minél intenzívebben és minél általánosabban érvényesítse azt az ethikai gondolatot, melyet ösztönös érzésével megragadott s melynek a jövő kialakulására okvetlenül rá kell nyomnia a maga kitörülhetetlenül jellemző bélyegét.

Kolosváry Bálint.